

תקופת אכשרה לקצבת זקנה בחוק הביטוח הלאומי

מאת: **מנחם כהן**, עו"ד (רו"ח), כלכלן ומוסמך למינהל עסקים

1. כללי

סעיף 246 לחוק הביטוח הלאומי עוסק בתקופת אכשרה לגבי קצבת זקנה וקובע לאמור:

"246. תקופת אכשרה

- (א) תקופת האכשרה המזכה לקצבת זקנה היא אחת מאלה:
- (1) 60 חודשים, בין שהם רצופים ובין שאינם רצופים, שבהם היה אדם מבוטח תוך עשר השנים האחרונות שקדמו לגיל המזכה אותו בקצבת הזקנה;
 - (2) 144 חודשים שבהם היה אדם מבוטח, בין שתקופה זו רצופה ובין שאינה רצופה;
 - (3) לא פחות מ-60 חודשים, אף אם אינם רצופים, שבהם היה אדם עובד מבוטח או עובדת מבוטחת, ובלבד שמספר חודשים אלה אינם פחות ממספר החודשים שבהם התקיימו ההוראות שלהלן:
 - (א) הוא לא היה מבוטח מחמת שחזל להיות תושב ישראל;
 - (ב) הוא לא היה עובד מבוטח או עובדת מבוטחת.

(ב) אישה מבוטחת לא תזדקק לתקופת אכשרה לפי סעיף קטן (א) אם נתקיים בה אחד מאלה:

- (1) היא גרושה, אלמנה או עגונה;
- (2) היא לא נשואה, ונעשתה תושבת ישראל מכוח כניסתה לישראל, ובאותו זמן כבר הגיעה לגיל הקבוע לגביה, בהתאם לחודש לידתה, בחלק ה' בלוח א'1;
- (3) בן זוגה אינו מבוטח.
- (4) שולמה לה קצבת נכות לפי פרק ט' בעד החודש שקדם בתכוף ליום שבו הגיעה לגיל הפרישה.

(ג) שינה שר האוצר את חלק ב' בתוספת לחוק גיל פרישה, התשס"ד-2004, לפי הוראות פרק ד' בחוק האמור, ישנה השר, בצו, את חלק ה' בלוח א'1 בהתאמה לשינוי בחלק ב' האמור."

הזכאות לקצבת זקנה מותנית בכך שהמבוטח, תובע הגמלה, צבר תקופת אכשרה שמזכה אותו בגמלה.

"תקופה אכשרה" הוגדרה בסעיף 1 לחוק:

"תקופת אכשרה" - פרק הזמן, בין שהוא רצוף ובין שאינו רצוף, שבו חייב אדם להיות מבוטח כאחד התנאים לגמלה."

תקופת אכשרה¹ בקשר לקיצבת זקנה פורטה בסעיף 246 לחוק והיא אחת מהחלופות הבאות:

1. 60 חודשים, בין שהם רצופים ובין שאינם רצופים, שבהם היה האדם מבוטח תוך 10 השנים האחרונות שקדמו לגיל המזכה בקצבת זקנה.

לפי חלופה זו, מבחן הזכאות הינו הטווח של 10 השנים שקדמו לגיל הזקנה, שבמסגרתו נדרש האדם תובע הגמלה, להיות מבוטח לתקופה של 60 חודשים לפחות אף אם תקופה זו אינה רצופה. משך תקופת האכשרה נמדד בחודשים ולא בשנים.

כך למשל, מי שעבד והיה מבוטח 11 שנים (132 חודשים) ששמונה שנים מהם (96 חודשים) לפני 10 השנים האחרונות שקדמו לגיל קצבת הזקנה, ורק שלוש מהן (36 חודשים) נמצאות בטווח 10 השנים, לא יהיה זכאי לקצבת זקנה מכוח חלופה זו.

2. 144 חודשים, בין שהם רצופים ובין שאינם רצופים, שבהם היה אדם מבוטח מאז שהגיע לגיל 18.

3. 60 חודשים לפחות, בין שהם רצופים ובין שאינם רצופים, שבהם היה האדם עובד מבוטח או עובדת מבוטחת, ובלבד שמספר חודשים אלה אינם פחות ממספר החודשים שבהם הוא לא היה מבוטח, מחמת שחדל להיות תושב ישראל, או שהוא לא היה עובד מבוטח או עובדת מבוטחת.

חלופה זו מתאימה למבוטח שלא עומד במבחן 10 השנים האחרונות שקדמו לגיל קצבת זקנה. יחד עם זאת, עליו לקיים את התנאי שלפיו 60 החודשים האלה עלו על החודשים שבהם הוא לא היה עובד מבוטח.

לצד תקופות האכשרה יש צורך גם בתשלום דמי ביטוח המגיעים. אחרת תופחת הגמלה או תישלל בהתאם לסעיף 366 לחוק.

1.1 תקופת אכשרה מיוחדת לאישה

לעניין תקופת אכשרה אצל אישה ניתן להגדיר שני נתיבים לענין תקופת האכשרה שלה:

א. נתיב בו תקבל קצבת זקנה, ללא תוספת וותק או תוספת תלויים, בגיל מאוחר יותר [בגיל הקבוע לפי תאריך הלידה כמפורט בלוח א'1 בחלק ד' בטווח הגילים 65 עד 70 בהתאם לתאריך הלידה (גיל הזכאות המוחלטת לקצבת זקנה)].

ב. נתיב בו תקבל קצבת זקנה בגיל הפרישה, עם תוספת וותק ותוספת תלויים ("נתיב מועדף").

נתיב א' כולל בתוכו:

1. אישה נשואה למבוטח בביטוח זקנה, שאינה עובדת, לא כעובדת ולא כעובדת עצמאית.

¹ ראו הרחבה בנושא "תקופת אכשרה" מ' כהן לקסיקון המסים עמ' 22855 וכן באתר המשפטי מסטקס. ראו תקופות אכשרה נוספות בחוק הביטוח הלאומי בסעיפים 253 לחוק (קצבת שאירים), 50 (דמי לידה), 161 (אבטלה), 226 (סיעוד).

2. אישה שמקבלת קצבת שאירים או קצבת תלויים בנפגעי עבודה ואינה עובדת ואינה עובדת עצמאית.

נתיב ב' כולל בתוכו:

1. אישה עובדת - ("עובדת מבוטחת"¹) בכל התקופות שבהן היא עובדת, ללא קשר למצבה המשפחתי [סעיף 245(א)(2)].

2. רווקה, גרושה - בין אם היא עובדת ובין אם אינה עובדת [סעיף 246(ב)(1)].

3. אישה נשואה שבעלה אינו מבוטח בביטוח זקנה - בין אם היא עובדת ובין אם אינה עובדת [סעיף 246(ב)(3)].

4. אלמנה שאינה מקבלת קצבת שאירים או קצבת תלויים מכוח בעלה שנפטר² - בין אם היא עובדת ובין אם אינה עובדת.

5. אישה עגונה³ - בין אם היא עובדת ובין אם אינה עובדת [סעיף 246(ב)(1)].

6. אישה נכה המקבלת קצבת נכות - בין אם היא עובדת ובין אם אינה עובדת [סעיפים 245(א)(2)(ג), 246(ב)(4)].

סעיף 246(ב) לחוק פוטר אישה מבוטחת שמשלמת דמי ביטוח כחוק מלצבור תקופת אכשרה אם נתקיים בה אחד מאלה:

א. היא גרושה, אלמנה או עגונה (סעיף 246(ב)(1) לחוק);
 ב. איננה נשואה ונעשתה תושבת ישראל מכוח כניסתה לישראל ובאותו זמן כבר הגיעה לגיל הקבוע לגביה בהתאם לחודש לידתה בחלק ה' בלוח א'1 (בטווח הגילים 55 עד 59 [סעיף 246(ב)(2)]).

ג. בן זוגה אינו מבוטח (סעיף 264(ב)(3));
 ד. שולמה לה קצבת נכות כללית לפי פרק ט' בעד החודש שקדם בתכוף ליום שבו הגיעה לגיל פרישה (סעיף 264(ב)(4));

תקופת האכשרה דרושה לאישה בהתאם לסעיף 245(א)(2), שלפיו בעזרת תקופת אכשרה ירד הגיל לקבלת קצבת זקנה לגיל הפרישה (62).

סעיף 245(א) לחוק קובע:

"245. גיל קצבת זקנה וקצבת זקנה יחסית
 (א) הגיל לקצבת זקנה הוא -

(1) בגבר - שבעים שנים ואם הכנסתו⁵ בשנת מס אינה עולה על ההכנסה המרבית - גיל הפרישה;

¹ סעיף 238 לחוק מגדיר "עובד מבוטח", "עובדת מבוטחת" - מבוטח לפי פרק זה, למעט עקרת בית ואלמנה בת קצבה ולרבות עקרת בית ואלמנה שמשולמת לה גמלה לפי פרק ט' (נכות).
² ראו הגדרת "אלמנה בת קצבה" כמשמעותה בסעיף 238 לחוק, שבו מוגדרת "אלמנה בת קצבה": "אלמנה שאינה עובדת ואינה עובדת עצמאית הזכאית לקצבה לפי סעיף 132(1) עד (5) או לפי סעיף 252". אם כך, הכוונה למי שאינה אלמנה בת קצבה.
³ אישה עגונה כהגדרתה בסעיף 1 לחוק היא אישה נשואה, שחולפו שנתיים מאז נעלמו עקבות בעלה, או שהוא נמצא בחו"ל לפחות שנתיים, שלא בהסכמתה, ולא נשא במזונותיה באותו הזמן.
⁴ ראו תקנות הב"ל (קיצבת זקנה יחסית), התשל"א-1971, עמ' 350.
⁵ ראו הגדרת "הכנסה" בסעיף 238 לעיל וכן בתקנות הב"ל (קביעת הכנסה בביטוח זקנה ושאירים), התשל"ז-1976 עמ' 347 וראו הגדרת "הכנסה מרבית" בפסיקה (ג) לסעיף 245.

- ¹(2) באשה - הגיל הקבוע לגביה, בהתאם לחודש לידתה, בחלק ד' בלוח א'1, ואם נתקיים בה אחד מאלה - גיל הפרישה:
- (א) נתמלאה לגביה כעובדת מבוטחת תקופת אכשרה המזכה לקצבת זקנה לפי סעיף 246(א) והכנסתה בשנת מס אינה עולה על ההכנסה המרבית;
- (ב) היא פטורה מתקופת אכשרה לפי סעיף 246(ב) והכנסתה בשנת מס אינה עולה על ההכנסה המרבית;
- (ג) קיבלה קצבת נכות לפי פרק ט' [נכות], שנים עשר חודשים רצופים לפחות בתכוף לפני שהגיעה לגיל הפרישה;

ללא היותה "עובדת מבוטחת" ומבלי שצברה תקופת אכשרה תהיה זכאית האשה לקצבת זקנה בגיל הקבוע לפי תאריך הלידה כמפורט בלוח א'1 בחלק ד' בטווח הגילים 65 עד 70 בהתאם לתאריך הלידה (גיל הזכאות המוחלטת לקצבת זקנה).

שינוי במצב המשפחתי של האישה, או במצבה התעסוקתי, ישנה את מצבה הביטוחי ויעבירה מנתיב א' לנתיב ב'. משכך, יש לעקוב אחר מצבה הביטוחי שיכול להיות בתקופה מסויימת בנתיב א' ובתקופה אחרת בנתיב ב'.

דוגמא: מעבר האישה מנתיב לנתיב בהתאם למצבה הביטוחי

נא לציין לאיזה נתיב משתייכת האישה במקרים הבאים ומתי תקבל קצבת זקנה והאם נחוצה לה תקופת אכשרה:

א. גרושה;

ב. רווקה;

ג. אישה נשואה שאינה עובדת;

ד. אישה נשואה שהחלה לעבוד;

ה. אישה נכה שהגיעה לגיל פרישה;

תשובות

- א. גרושה היא מבוטחת בנתיב ב' בין אם היא עובדת ובין אם לאו. בהתאם לסעיף 246(ב)1 לחוק לא תזדקק לתקופת אכשרה. בהתאם לסעיף 245(א)2 היא תהיה זכאית לקצבת זקנה בגיל הפרישה, גיל 62 אם הכנסתה אינה עולה על הגיל המרבי;
- ב. רווקה שייכת לנתיב ב'. אם נתמלאה לגביה תקופת אכשרה כמפורט בסעיף 246(א) תהיה זכאית בגיל הפרישה, גיל 62, לקצבת זקנה, בהתאם לסעיף 245(א)2 לחוק.
- ג. אישה נשואה שאינה עובדת שייכת לנתיב א'. ללא תקופת אכשרה מתאימה היא תקבל קצבת זקנה כ"עקרת בית" בגיל הקבוע לגביה, בהתאם לחודש לידתה, בחלק ד' בלוח א'1.
- ד. אישה נשואה שהחלה לעבוד עוברת לנתיב ב' ותהיה זכאית לקצבת זקנה בהתמלא תקופת אכשרה בגיל הפרישה, גיל 62.
- ה. אישה נכה שהגיעה לגיל פרישה שייכת לנתיב ב'. היא פטורה מתקופת אכשרה לפי סעיף 246(ב)4) אם היא קיבלה קצבת נכות לפי פרק ט' בעד החודש שקדם בתכוף ליום שבו הגיעה לגיל פרישה. גילה לקבלת קצבת זקנה הוא גיל הפרישה, גיל 62, בהתאם לסעיף 245(א)2(ג) אם קיבלה קצבת נכות שנים עשר חודשים רצופים לפחות בתכוף לפני שהגיעה לגיל פרישה.

¹ ראו הגדרת "גיל פרישה" בסעיף 1.1 תחילה מיום 1.4.04 (תיקון 66 לחוק. ס"ח 1919 התשס"ד 18.1.04, 59).

סעיף 261(ב) לחוק קובע שזכאית לקצבת שאירים שנעשתה זכאית לקצבת זקנה כמבוטחת לפי סימן ג' לפרק יא בלבד (עקרת בית), או זכאית לקצבת זקנה כמבוטחת לפי סימן ג' לפרק יא בלבד (עקרת בית) שנעשתה זכאית לקצבת שאירים, תהיה לה זכות בחירה לבחור אחת מהקצבות בלבד.

גבר צובר את תקופת הביטוח הנדרשת לקבלת קצבת זקנה גם אם איננו עובד ובלבד ששילם את דמי הביטוח כחוק. לעומתו אשה נשואה תצבור את תקופת הביטוח אם עבדה.

להלן טבלה חלקית לגבי השתייכות המבוטחים לנתיב א' או ב', תקופת אכשרה ומועד הזכאות לקצבת זקנה:

פרטים	נתיב א' או ב'	נדרשת תקופת אכשרה	מועד קבלת קצבת זקנה ¹
גבר רווק/נשוי/גרשו/אלמן	ב'	כן	גיל הפרישה
אישה רווקה ²	ב'	כן	גיל הפרישה
אישה נשואה עקרת בית	א'	לא	גיל הזכאות
אישה גרושה ³	ב'	לא	גיל הפרישה
אלמנה ללא קצבת שאירים או תלויים ⁴	ב'	לא	גיל פרישה
אלמנה שנישאה שמקבלת קצבת שאירים או תלויים ⁵	ב'	כן	גיל פרישה
אישה נשואה עובדת	ב'	כן	גיל הפרישה
אישה נכה ⁶	א'	לא	גיל פרישה
אישה נשואה שבעלה לא מבוטח ⁷	ב'	לא	גיל פרישה
אישה עגונה ⁸	ב'	לא	גיל פרישה

1.2 הענקות מטעמי צדק

במקרים מיוחדים רשאי המוסד להעניק קצבת זקנה גם ללא תקופת אכשרה. זאת, מטעמי צדק ולפי מבחנים וכללים ובשיעורים שנקבעו באישור ועדת העבודה והרווחה, לפי סעיף 387(4) לחוק. לשם כך הותקנו תקנות הביטוח הלאומי (הענקות מטעמי צדק), תשל"ה-1975. בתקנה 4 נאמר שמי שתביעתו לקצבת זקנה נדחתה יתן המוסד הענקה למבקש הענקה כשהכנסתו הממוצעת אינה עולה על הסכום הנקוב בלוח ט' לחוק, לפי

¹ בהנחה שההכנסה אינה עולה על ההכנסה המרבית בגיל המותנה.

² ללא קשר אם עבדה או לא עבדה. היא נחשבת ל"עובדת מבוטחת" כמשמעותה בסעיף 238 (אינה מוחרגת מההגדרה, בשונה מעקרת בית ואלמנה בת קצבה). נכללת בתקופת האכשרה כמפורט בסעיף 246 לחוק.

³ ללא קשר אם עבדה או לא עבדה.

⁴ ללא קשר אם עבדה או לא עבדה.

⁵ בתקופת העבודה בלבד.

⁶ בתנאי שהתמלאו לגבי האישה הנכה סעיפים 245(א)(2) ו-246(ב)(4) לחוק.

⁷ ראו סעיף 246(ב)(3) לחוק אשר קובע שלא תזדקק לתקופת אכשרה.

⁸ "עגונה" מוגדרת בסעיף 1 לחוק כ"אשה נשואה שזה שנתיים נעלמו עקבות בן זוגה, לרבות אישה שכן זוגה נמצא, שלא בהסכמתה, תקופה כאמור בחוץ לארץ ולא נשא באותו זמן במזונותיה." היא תיחשב ל"עובדת מבוטחת" בין אם עובדת או לא עובדת, בהתאם להגדרת "עובדת מבוטחת" בסעיף 238 לחוק. ראו סעיף 246(ב)(1) לחוק, לפיו אינה נזקקת לתקופת אכשרה.

היא ממועטת מהגדרת "עקרת בית" שבסעיף 238 לחוק.

מספר התלויים, מחולקת ב-12 ואם עולה על הסכום לעיל, תשתלם באופן יחסי, בהתאם לתקנה 17. זאת, בהתקיים אחת מאלה:

- א. הושלמה תקופת אכשרה הנדרשת בחוק או קיים פטור לגביה בחוק;
- ב. הוא היה פטור מתקופת אכשרה אילו הוראות החוק הקובעות את הפטור היו חלות לפני תחילתן.

תקנה 6 קובעת ששיעור ההענקה יהיה כפי שנקבע בסעיף 244 לחוק.

תושב חוזר, בהיעדר תקופת אכשרה, זכאי לקבל **קצבת זקנה מיוחדת**, עד שישוב ויצבור את תקופת האכשרה המתאימה. זאת, לפי סעיף 3(א)(2) להסכם בדבר גימלאות זקנה ושאיירים מיוחדות על פי סעיף 9 לחוק.

2. יש צורך בקיום "יחסי עובד ומעביד" לצורך תקופת אכשרה

תקופת האכשרה לגבי אשה מותנית בכך שהיתה "עובדת מבוטחת"¹ בהתאם להגדרה בסעיף 238 לחוק.

"עובד מבוטח" ו"עובדת מבוטחת" הם מי שנחשבים למבוטחים לפי פרק יא כולו. כך למשל, אשה נשואה שהיא עקרת בית לא תיחשב למבוטחת לעניין כל פרק יא, אלא רק לעניין סימן ג' בפרק יא ולכן לא תיחשב ל"עובדת מבוטחת". בסעיף 240 לא נדרש שמבוטח יהיה דווקא עובד שכיר ומשכך הוא יכול להיות גם "עובד עצמאי" או תושב ישראל אחר.

אולם כאשר עולה השאלה אם מדובר באדם שמבוטח לאור קיום יחסי עובד ומעביד יש להקפיד בבדיקה אם אכן קיימים יחסי עובד ומעביד, או שמא יחסי עובד ומעביד כוננו לכאורה בלבד.

בסעיף 1 לחוק מופיעה הגדרת "עובד", שבחלקה היא מיוחדת לדניי הביטוח הלאומי, אשר קובעת לאמור:

"**עובד** - לרבות בן משפחה, אף אם אין בינו לבין קרובו המעסיקו יחס של עובד ומעביד, ובלבד שהוא עובד במפעל באופן סדיר ובעבודה שאילולא עשה אותה הוא, היתה נעשית בידי עובד; לענין זה, "**בן משפחה**" - אחד ההורים, ילד, נכד, אח או אחות";

השאלה לגבי קיום יחסי עובד-מעביד הינה עקרונית לענין חובת תשלום דמי ביטוח והזכות לקבלת גמלאות על פי חוק הביטוח הלאומי והחוקים הנלווים. התשובה לשאלה זו מכריעה לגבי החובה ברישום ו/או בדיווח ו/או בתשלום עבור המבוטח. נטל הרישום והדיווח חל על המעביד.

בדניי עבודה ובדניי אחרים קיימים מספר מבחנים הקובעים האם מתקיימים יחסי עובד ומעביד.

בין המבחנים: מבחן ההשתלבות או הארגון, מבחן השליטה או הפיקוח, מבחן הקשר האישי, מבחן כלי העבודה.

המבחן המכריע הוא מבחן **ההשתלבות**, שלפיו קובעים את השתלבותו של העובד במסגרת הארגון מבחינת שעות העבודה, כפיפותו לנוהלי העבודה, מידת חיוניותו כאחד מצוות העובדים. ככל שהמועסק משתלב יותר במסגרת הארגונית של המפעל, כך קרוב הוא למעמד של עובד.

טענה של אשה שיצאה לפנסיה מוקדמת וביקשה שתקופת הפנסיה תיכלל בשנות הביטוח לצורך קבלת וותק לא צלחה, משום שלא התקיימו יחסי עובד ומעביד באותן שנים.²

¹ הגדרת "עובדת מבוטחת" או "עובד מבוטח" – "מבוטח לפי פרק זה, למעט עקרת בית ואלמנה בת קצבה ולרבות עקרת בית ואלמנה שמשתלמת לה גמלה לפי פרק ט' (נכות)."

² תב"ע נז/0-234 איזק לאה נ' המוסד לביטוח לאומי (5.1.98), האתר המשפטי מסטקס.

בעניין **לאה קליש**¹ לא קיבל בית הדין הארצי לעבודה כלל את עצם היותה עובדת וראה בעבודתה בחברת בעלה שעסקה בהובלת מיכליות דלק משום עזרה משפחתית במענה טלפוני וסידורים בבנק.

גם בעניין **סלסט הופמן**² לא קיבל בית הדין הארצי לעבודה את היות המערערת עובדת. בדיוק 5 שנים לפני גיל הפרישה החלה לקבל משכורת מחברת בני משפחתה אותה ניהלו בעלה, ביתה וחתנה. בני המשפחה דאגו לבטחה במשך כל אותן חמש שנים. עיסוקה כלל טיפול במכון התקנים אחת לחודשיים שלושה, תשלום עבור סחורה מחו"ל פעם פעמיים בחודש, סידור חשבונות וטיפול בבנק. בית הדין לעבודה, אשר דחה את ערעורה, קבע שהיתה מקריות רבה ביותר במועד תחילת העסקתה. העובדה שהחלה לקבל משכורת רק כעבור 3 שנים מתחילת עבודתה מעלה יותר מתמיהה. היקף פעילותה התאים ל"עזרה משפחתית" ולא לעבודה סדירה שתזכה בתקופת אכשרה. לא כל מי שמבצע עבודה הוא עובד.

לעומת זאת, בעניין דומה אחר, **כתב מלכה**³, נתן בית הדין האזורי לעבודה בתל אביב אישור רטרואקטיבי להיותה של האישה עובדת עצמאית במשך תקופה ארוכה. היא עבדה בעסק הובלות והסעת תלמידים לבתי ספר. בשל הזמן הרב שחלף מאז הצהרתה ובשל היעדר ראיות חד משמעיות, דחה המוסד את בקשתה להיחשב לעובדת עצמאית וקבע שפעילותה היתה קשורה לעזרה משפחתית, אך לא כעובדת עצמאית. בית הדין התרשם שלמרות הזמן הרב שחלף מאז תחילת עבודתה בעסק יש להכיר בה כעובדת עצמאית וזאת מהיום שבו הפסיקה לעבוד כעובדת במקומות נוספים, כך שעל המוסד להביא תקופת עבודה אלו בחשבון לענין תקופת האכשרה והוותק לזכאות לקצבת זקנה.

בפסק דין **גלנדאור**⁴ נקבע שאישה שהועסקה בחברה בע"מ, השייכת לבעלה, במשך 3-4 שעות ליום באופן גמיש, לא היתה בבחינת עובדת ולא השתלבה במערך הארגוני של המפעל, אלא עזרה לבעלה ולילדיה. בין השאר נקבע שיש לתת את הדעת גם למסגרת מינימלית של שעות העבודה, השכר ששולם - האם היה ריאלי או סמלי, מידת העזרה - שולית או משמעותית.

התעוררו גם מקרים בהם פקידי הגביה של המוסד לבטוח לאומי הפעילו את הלכת **גלנדאור** הנ"ל על **חברות בית** בהן הועסקו עובדים. הבעיה מתעוררת בדרך כלל כאשר באים העובדים לתבוע גמלאות.

ראוי לציין, כי למרות שהמדובר בחברה בע"מ ש"העסיקה" "עובדת", החיל השופט קובובי את הקריטריונים המצויינים בהגדרת "עובד" שהוא "בן משפחה" על פי סעיף 1 לחוק לבדיקת מעמדה של חנה גלנדאור כעובדת בחברה. בהרימו את המסך מעל העסקתה "בידי החברה", דחה ביטוחה על פי הקריטריונים הנ"ל.

¹ עב"ל 454/97 **לאה קליש נ' המוסד לביטוח לאומי** (13.6.99), האתר המשפטי **מסטקס**.

² דב"ע נב/76-0 **סלסט הופמן נ' המוסד לביטוח לאומי** (18.6.92), האתר המשפטי **מסטקס**.

³ ב"ל 1875-09 **כתב מלכה נ' המוסד לביטוח לאומי ת"א** (1.8.12), האתר המשפטי **מסטקס**. היא עבדה בעסק הובלות והסעת תלמידים לבתי ספר באמצעות 4 אוטובוסים ושירותי הסעות כקבלן משנה עבור אחרים עם בעלה בשנים 1980-2008 אך הדיווח היה רק על שם בעלה. לטענתה, היא ניהלה את העסק, הייתה סדרנית עבודה, עסקה בנייהול ההשבונות, בהנפקת חשבונות, בגביית כספים ועוד ולעיתים אף כנהגת הסעות.

⁴ דב"ע מח/0-141 **גלנדאור נ' המוסד לביטוח לאומי**, פד"ע כ 98, האתר המשפטי **מסטקס**.

מקרה דומה של קרוב שאיננו "עובד" התעורר בפסק דין **לאה בר לוי**¹. העובדת עבדה 28 חודשים ב"יריד האומה" וחסרו לה עוד 32 חודשים להשלמת "תקופת אכשרה" לקבלת קצבת זקנה מהמוסד לפי סעיף 246(א)(1) לחוק (60 חודשים, בין שהם רצופים ובין שאינם רצופים, שבהם היה אדם מבוטח תוך עשר השנים האחרונות שקדמו לגיל המזכה אותו אדם בקצבת הזקנה). בנה של המערערת הוא בעל מחצית ממניות חברה העוסקת בשיווק מוצרי אופנה, רשם את אמו כעובדת בחברה. היא לא החליפה עובד אחר בחנות ובעת הפסקת התקופה שהיתה רשומה כעובדת לא התקבל כל עובד אחר במקומה. לא היו לה ימי עבודה קבועים או שעות עבודה קבועות והופעתה בחנות היתה על פי קריאה טלפונית ולא עלתה על 10 שעות בשבוע. בתקופת שרות מילואים של הבן נקראה לעזרה לחנות ליותר שעות. מדי פעם מכרה ללקוחות או הפקידה כסף בבנק. היא קבלה שכר מינימלי וסמלי קבוע ללא קשר לימי נוכחותה בחנות. הפסקת עבודתה חלה בדיוק במלאת 60 החודשים הדרושים לתקופת האכשרה. בית הדין שהסתמך על פסק הדין בענין **גלנדאור** ואחרים, הדגיש שאין זו שאלה משפטית חדשה. בית הדין חזר על שנאמר בפסק הדין **גלנדאור** שניסיבות המקרה מעלות חשש וחשד של מערכת יחסי עבודה מדומים על רקע של קרבה משפחתית. כאשר טיב היחסים מעיד על יחסים וולונטריים, התנדבותיים, יש לתת את הדעת, בין היתר, לסימני היכר כגון מסגרת שעות עבודה, שכר ריאלי או סמלי. ערעורה של גב' בר לוי נדחה בהסתמך על כך שכל שעשתה היה עזרה משפחתית.

"בן משפחה" מוגדר בסעיף 1 לחוק:

"לענין זה - אחד ההורים, ילד, נכד, אח או אחות."

מתוך הגדרות אלו למדים שיש לבחון את קיום המבחנים הכלליים של יחסי עובד מעביד. בנוסף, יש לבדוק קיום ההגדרה הספציפית לחוק הביטוח הלאומי המתייחסת לעבודה **סדירה** (דומה למבחן ההשתלבות). כמו כן יש לבדוק את קיום היסוד האחרון של ההגדרה, כאשר קרוב משפחה בא להחליף בתפקידו עובד אחר, או אלמלא עבד הקרוב היה ממלא את מקומו עובד אחר. הכוונה היא שעבודת קרוב המשפחה לא תצטמצם לגדר עזרה משפחתית, שתרומתה היא שולית ושונה מתרומתו של עובד רגיל (ראה ענין **גלנדאור**)².

בפסק דין **סרוסי**³ נקבע שאישה שמתפקידה היה לקבל הודעות טלפוניות ואת הדואר ולהפקיד שיקים בבנק לא תיחשב ל"עובדת" של ילדיה כמשמעות המושג "עובד"⁴ בסעיף 1, לחוק משום שעבודתה אינה **סדירה** בשעות מקובלות ואילולא עבודתה נעשתה על ידה לא היתה נעשית על ידי עובד אחר.

כל עבודתה הסתכמה בדקות ספורות ביום וכל עיסוקה נעשה תוך כדי עבודתה בביתה כעקרת בית ולכן ראה זאת בית הדין כעזרה שמגיש הורה לילדיו במסגרת עזרה הדידת.

¹ דב"ע נה/205-0 לאה בר לוי נ' המוסד לביטוח לאומי (19.10.95), האתר המשפטי מסטקס. ראו גם: דב"ע מח/141-0 גלנדאור נ' המוסד לביטוח לאומי (3.11.88), פד"ע כ 98, האתר המשפטי מסטקס; דב"ע נא/0-6 שוורץ נ' המוסד לביטוח לאומי (27.6.91), פד"ע כג 202, האתר המשפטי מסטקס; דב"ע נד/13-02 מקמילן נ' המוסד לביטוח לאומי; דב"ע נד-/101 בר אל נ' המוסד לביטוח לאומי (לא פורסם).

² דב"ע מח/141-0 גלנדאור נ' המוסד לביטוח לאומי (3.11.88), פד"ע כ 98, האתר המשפטי מסטקס.

³ דג"ץ 4601/95 מרדכי סרוסי נ' המוסד לביטוח לאומי (14.10.98), האתר המשפטי מסטקס. ראו גם: דב"ע לג/108-0 המוסד נ' שרה כץ (9.9.73), פד"ע ה 31, האתר המשפטי מסטקס; פב"ל יב, 288; דב"ע לג/0-159 בטי מרקו נ' המוסד (10.12.73), פד"ע ה 134, האתר המשפטי מסטקס.

⁴ ראו הגדרות ספציפיות למושג "עובד" בסעיפים 3, 4, 6, 76 לחוק הביטוח הלאומי.

הטענה כאילו לולא עזרתה של האם לא היו יכולים להרשות לעצמם עבודה יקרה של מישהי אחרת היתה בעוכרי הבנים. טענה זו דומה לטענה הבאה: אלמלא האם ייתכן וכל העסק היה מתחשל, ואולם ייתכן שאלמלא האם היו נעזרים במזכירה אוטומטית.

אילו נתקבל ערעורה היה מוקנה לה מעמד של מבוטחת על פי פרק י"א לחוק [ביטוח זקנה ושאיירים]. אם עבדה למשל, חמש שנים מתוך 10 השנים האחרונות שלפני גיל פרישה היתה מתמלאת בכך תקופת האכשרה לצורך הזכאות בקצבת זקנה. כך גם לגבי גמלאות אחרות: למשל, 180 ימי עבודה רצופים יכולים **לזכותה** בדמי אבטלה אם פוטרה מעבודתה.

בפסק דין **פייגלשטוק**¹ נדון המקרה הבא: נתבעה קצבת זקנה על ידי המערערת שטפלה בנכדיה. זאת, לאחר שבנה פתח תיק ניכויים ודיווח למוסד שמדובר במועסקת שהיא בת משפחה. בית הדין קבע שהיו אלו יחסי עזרה משפחתית ולא יחסי עובד-מעביד. הוא הצר על כך שהמוסד לא הודיע למעסיק שאין בפתחת תיק הניכויים משום קיומם של יחסי עובד-מעביד. עם זאת, המבוטחת לא היתה זכאית לקצבת זקנה משום שלא השלימה תקופת אכשרה כנדרש. אמנם בתחילה עבדה באופן סדיר, אך משגדלו הילדים הפך הדבר לעזרה של סבתא לבנה.

בית הדין קבע: "כאשר הצדדים הם קרובי משפחה, יש מקום לבחון בקפידה את טיב היחסים שנוצרו: יחסים וולונטריים, התנדבותיים או קשר חוזי להסדרת מערכת זכויות וחובות, ויש לתת את הדעת, בין היתר, לסימני היכר כגון מסגרת שעות העבודה, שכר ריאלי או 'סמלי' וכדומה".

בפסק דין **רחל אזולאי**² נדחה ערעורו של המוסד לביטוח לאומי ששלל את מעמדה של המשיבה כעובדת לצורך תקופת אכשרה המזכה אותה בקבלת קצבת זקנה. היא עבדה בחברת אזולאי בע"מ שבשליטת בעלה ואחיו כפקידה ועוזרת בהנהלת חשבונות משנת 1976 עד שנת 1992 וקיבלה משכורת נמוכה מאוד. משהגיעה לגיל הפרישה והגישה למוסד תביעה לקבלת קצבת זקנה קבע שאישורי השכר אינם הוכחה לקיום יחסי עובד ומעביד. הוא גם מצא דופי בכך שבשנים האחרונות שולם לה השכר יחד עם זה של בעלה בשיק אחד. התברר שבשל קשיים כספיים גם הבעל משך משכורת נמוכה. היו "טביעות אצבע" של התובעת על שיקים שרשמה והתכתבויות שערכה עם המוסדות. כמו כן העיד מי שהיה מנהל החשבונות שהתובעת עבדה בחברה כמזכירה, כתבנית וכעוזרת בהנהלת החשבונות. רואה החשבון העיד על נחיצות עבודתה ועל כך שאלמלא היא היו מעסיקים עובדת אחרת במקומה. בית הדין הארצי לעבודה הסתמך על התרשמות בית הדין קמא ועל העדויות כמהימנות ועמד על כך שצברה ותק רב בעבודה של 16 שנה ושילמה כל העת דמי ביטוח לאומי יחד עם מעבידה במשך תקופה ארוכה זו. משכך, הסיק שהיא השתלבה במערך הארגוני כעובדת וזכאית לקצבת זקנה.³

¹ דב"ע נג/078-078 הוזה פייגלשטוק נ' המוסד לביטוח לאומי (11.11.93), פד"ע כו 283, האתר המשפטי מסטקס.

² דב"ע נה/295-078 המוסד לביטוח לאומי נ' רחל אזולאי (10.9.96), האתר המשפטי מסטקס.

³ ראו פסיקה נוספת בנושא: דב"ע נג/43-078 סימונה חסון נ' המוסד לביטוח לאומי, (לא פורסם); דב"ע נא/6-0 דורית שוררין נ' המוסד לביטוח לאומי (27.6.91), האתר המשפטי מסטקס; דב"ע נג/12-0 ליאורה לבוק נ' המוסד לביטוח לאומי, (לא פורסם); דב"ע נג/13-0 אורלי בן סימון נ' המוסד לביטוח לאומי, (לא פורסם); דב"ע נג/0-19 בניה אקרמן נ' המוסד לביטוח לאומי, (לא פורסם); דב"ע נד/79-0 מלכה ויזל נ' המוסד לביטוח לאומי, (לא פורסם).

3. דוגמאות לתקופת אכשרה

דוגמא א': תקופת אכשרה: לגבי אשה שהחלה לעבוד רק בגיל 50

אישה שנישאה בגיל 18 והחלה לעבוד רק בגיל 50, האם תהיה זכאית לקצבת זקנה מלאה?

תשובה

במקרה שלפנינו האישה יצאה לעבוד בגיל 50, וזכאותה לקצבת זקנה מלאה כפופה לצבירת תקופת אכשרה לפי אחת החלופות שבסעיף 246 לחוק.

החלופות הרלוונטיות לענייננו מופיעות בסעיף 246(א) לחוק, שלהלן:

"(א) תקופת האכשרה המזכה לקצבת זקנה היא אחת מאלה:

- (1) 60 חודשים, בין שהם רצופים ובין שאינם רצופים, שבהם היה אדם מבוטח תוך עשר השנים האחרונות שקדמו לגיל המזכה אותו בקצבת הזקנה;
 - (2) 144 חודשים שבהם היה אדם מבוטח, בין שתקופה זו רצופה ובין שאינה רצופה;
 - (3) לא פחות מ-60 חודשים, אף אם אינם רצופים, שבהם היה אדם עובד מבוטח או עובדת מבוטחת, ובלבד שמספר חודשים אלה אינם פחות ממספר החודשים שבהם התקיימו ההוראות שלהלן:
- (א) הוא לא היה מבוטח מחמת שחדל להיות תושב ישראל;
- (ב) הוא לא היה עובד מבוטח או עובדת מבוטחת."

אם האישה תעבוד ברציפות ותהיה מבוטחת מגיל 50 עד גיל 62¹, היא תהיה זכאית לקצבת זקנה מלאה, הן מכוח החלופה הראשונה והן מכוח החלופה השנייה.

אם האישה תעבוד 60 חודשים, עליה לדאוג כי ה-60 חודשים אלה יהיו בתוך 10 השנים שקדמו לגיל המזכה אותה בקצבת זקנה, קרי, החל מגיל 52 ועד גיל 62.

החלופה השלישית עשויה להיות רלוונטית במצב שבו האישה עבדה לפחות 60 חודשים, ומספר החודשים עלה על מספר החודשים שבהם היא לא הייתה עובדת מבוטחת.

טלו לדוגמא, אישה שעלתה לישראל בגיל 47 והפכה להיות מבוטחת מיום עלייתה, וזאת מתוקף היותה תושבת ישראל. האישה התחילה לעבוד מיום עלייתה לארץ ועד להגיעה לגיל 56. כך שבסך הכל היא עבדה 9 שנים שרק ארבע מהן (מגיל 52 עד גיל 56) הן בטווח 10 השנים שקדמו לגיל המזכה אותה בקצבת זקנה (52-62). במקרה זה אינה כלולה בחלופה הראשונה, אלא בחלופה השלישית.

זאת, משום שמספר שנות הביטוח, 9 במספר (מגיל 47 עד גיל 56), גבוה מהשנים שבהן לא היתה "עובדת מבוטחת" (6 שנים במספר, מגיל 57 ועד גיל 62).

¹ סעיף 245 לחוק, שכותרתו גיל קצבת זקנה וקצבת זקנה יחסית, קובע כך:

"245. גיל קצבת זקנה וקצבת זקנה יחסית

(א) הגיל לקצבת זקנה הוא -

(1) בגבר - שבעים שנים ואם הכנסתו בשנת מס אינה עולה על ההכנסה המרבית - גיל הפרישה;

(2) באשה - הגיל הקבוע לגביה, בהתאם לחודש לידתה, בחלק ד' בלוח א'1, ואם נתקיים בה אחד מאלה - גיל הפרישה:

(א) נתמלאה לגביה כעובדת מבוטחת תקופת אכשרה המזכה לקצבת זקנה לפי סעיף 246(א) והכנסתה בשנת מס אינה עולה על ההכנסה המרבית;

(ב) היא פטורה מתקופת אכשרה לפי סעיף 246(ב) והכנסתה בשנת מס אינה עולה על ההכנסה המרבית;

(ג) קיבלה קצבת נכות לפי פרק ט' [נכות], שנים עשר חודשים רצופים לפחות בתכוף לפני שהגיעה לגיל הפרישה;"

דוגמא ב': תקופת אכשרה לאישה (סעיף 246 לחוק)

אשה רווקה נישאה בגיל 28 ומאז ועד גיל פרישה צברה 8 שנות עבודה, בהיותה נשואה.

נדרש: מהי תקופת האכשרה שצברה?

תשובה

היא צברה בסך הכל 18 שנות ביטוח. בתור רווקה בין 18-28 צברה 10 שנות ביטוח בהן היתה מבוטחת בזכות עצמה. בהיותה נשואה יילקחו בחשבון רק השנים בהן היתה "עובדת מבוטחת" ולכן יתווספו 8 שנים נוספות. משכך, היא זכאית לקצבת זקנה לפי סעיף 246(א)(2) לחוק.